

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VI

БРОЈ 6

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

THE SASA LIBRARY FORUM

YEAR VI
VOLUME 6

Accepted on December 26th 2017, at the 10th meeting of the SASA Department of
Language and Literature, following the reviews of academician
Nada Milošević-Dorđević and academician *Predrag Piper*

Editor-in-chief
academician
MIRO VUKSANOVIĆ

BELGRADE
2018

ISSN 2335-0121

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ

ГОДИНА VI

БРОЈ 6

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности
од 26. децембра 2017. године, на основу рецензија академика
Наге Милошевић-Ђорђевић и академика *Предрага Пићера*

Уредник
академик
МИРО ВУКСАНОВИЋ

БЕОГРАД
2018

© Српска академија наука и уметности, 2018

Трибина Библиотеке САНУ основана је да приказује јавности нове књиге чланова САНУ, нова издања САНУ и њених института, из свих области наука и уметности. Први уредник Трибине био је академик Никша Стипчевић, управник Библиотеке САНУ од 1991. до 2011. године. Од октобра 2011. године уредник Трибине је академик Миро Вуксановић, управник Библиотеке САНУ.

Годишњак *Трибина Библиотеке САНУ* покренут је 2013. године. У првом броју донет је целовит преглед приказаних књига у Салону САНУ од 1991. до јуна 2011. године, а потом, у хронолошком низу, текстови казани на Трибини од новембра 2011. до краја 2012. године. У другом броју штампани су текстови са Трибине из 2013. године. У трећем броју објављени су текстови са Трибине из 2014. године. У четвртном броју су текстови са Трибине из 2015. године. У петом броју су текстови са Трибине из 2016. године. У шестом броју су текстови са Трибине из 2017. године.

Прилози се објављују без измена. Дати су наслови где их није било на саопштењима.

ТРИБИНА БИБЛИОТЕКЕ САНУ
17. I 2017 – 5. XII 2017.

Уредник
академик Миро Вуксановић

Стручне сараднице
Стасја Церовић • Биљана Јоцић

САДРЖАЈ

<i>Византијско наслеђе и српска уметности. Књ. 1–3 / главни уредници Љубомир Максимовић, Јелена Триван</i>	<i>11</i>
<i>Едиција Корени : српске земље, насеља, порекло сџановништва и обичаји [фотиописко издање радова Јована Цвијића и његових следбеника] / уредник и приређивач Борисав Челиковић</i>	<i>25</i>
<i>Пруси и виолина у Забели : о Михаилу Ђурићу њоводом његовогодишњице његовој ујокојења : (2011–2016) / Данило Н. Басић</i>	<i>43</i>
<i>Чувар достојанства филозофије : сџоменица о годишњици смрти академика Михаила Ђурића : (1925–2011) / приредио Данило Н. Басић</i>	<i>43</i>
<i>Наука : сџање, сџрапџија, њерсџектџиве : зборник радова са научној скуџа одржаној 5. и 6. јуна 2015. / уредник Александар Косић</i>	<i>57</i>
<i>Свеџлосџи у развоју друштва : џрошлосџи, садашњосџи и будућносџи / уредници Зоран В. Поџовић, Бранислав Јеленковић</i>	<i>63</i>
<i>Минерални ресурси никла у Србији и уџицај на живоџину средину / уредник Видојко Јовић</i>	<i>81</i>
<i>Фауна реџиџних водоземаца Србије / Георџ Цукић, Тања Д. Вуков, Милош Ј. Калезић ; уредник Радмила Пеџановић</i>	<i>81</i>

<i>Зайамћења / Василије Ђ. Кресћинћ</i>	95
<i>Манастир Свуденица : 700 година Краљеве цркве / уредник Љубомир Максимовић, Владимир Вукашиновић</i>	107
<i>Свети Никита код Скопља : задужбина краља Милутина / Миодраг Марковић</i>	107
<i>Србија и Русија : 1814–1914–2014 : међународни научни скупи 13–14. октобар 2014. године / уредник Михаило Војводић</i>	125
<i>Косовско-метохијски зборник. 6 / уредник Михаило Војводић</i> ..	125
<i>Гени и њеном / уредник Милена Сивановић</i>	135
<i>Основи манипулација њенима / Милена Сивановић</i>	135
<i>Depleted uranium induced Petkau effect : challenges for the future / Svetlana Zunic, Ljubisa Rakic.</i>	156
<i>Дан Библиотеке САНУ посвећен Вељку Пејровићу (1884–1967–2017)</i>	177
<i>Сликање и њерсекутивне мултикултурализма у Србији и државама региона : зборник радова са научној скупи одржаној 10–11. септембра 2015. / уредници Војислав Сивановић, Горан Башић</i>	189
<i>Сво српских академика у Колекцији Одговори Милоша Јевтића.</i>	209
<i>Тесла за сва времена / уредници Зоран В. Појовић, Дејан Појовић, Слободан Вукосавић</i>	225
<i>Од Сунчевој система до граница васионе / уредник Зоран Кнежевић</i>	225
<i>Модернизација Србије традиционалним законима од 1837. до 1903. / [сакупио] Бранислав Крсћинћ ; уредници Часлав Оцић, Милан Лојаница</i>	247
<i>Глас САНУ ; књ. 426. Одељење друштвених наука ; књ. 32 / уредник Данило Башић</i>	247

<i>Епидемија њазносѝи и Србија / уредник Драѝан Миѝић</i>	<i>259</i>
<i>Знамениѝи Срби о Хрваѝима / Василије Ђ. Кресѝић</i>	<i>263</i>
<i>Великохрваѝске ѝреѝензије на Војводину, Босну и Херѝеѝовину = Greater Croatian pretensions to Vojvodina and Bosnia and Herzegovina / Василије Ђ. Кресѝић ; [ѝреводилица Таѝѝјана Ђосовић]</i>	<i>263</i>
<i>Љубомир Симовић / ѝрпредио Боѝдан А. Поѝовић</i>	<i>279</i>
<i>Именик ауѝора, уредника и ѝоворника</i>	<i>295</i>

Едиција Корени : српске земље, насеља, порекло становништва и обичаји [фототипско издање радова Јована Цвијића и његових следбеника] / уредник и приређивач Борисав Челиковић. – Књ. 1–29. – Београд : Службени гласник : САНУ, 2011–2016

Поздравна реч: академик Владимир С. Костић, председник САНУ
др Јелена Триван, директор и главни уредник
„Службеног гласника“

Говорили: академик Александар Лома
академик Часлав Оцић
Борисав Челиковић, приређивач

У Београду, уторак 31. јануар 2017. у 13 часова

ТРАЖЕЊЕ ПОРЕКЛА

Са задовољством отварам другу овогодишњу Трибину Библиотеке која је, установљена у Друштву српске словесности 1841, почела да ради 1842, тада, пре 175 година, имала 89 књига, поклон Димитрија Тирола, а данас има око милион и по књига и других публикација. Међу њима су и низови испред вас, овде, на катедри, у две целине, у два издања, у *Српском етнографском зборнику* и у фототипској едицији *Корени*, у заједничком подухвату САНУ и „Службеног гласника“. Не би било ни оваквих антропогеографских студија ни њихових тематских и пределних окупљања да Јован Цвијић није у Српској краљевској академији покренуо, на почетку прошлог века, 1902, и до последње године живота водио своју школу, најпре под именом *Насеља српских земаља*, потом *Насеља и порекло становништва*, да није створио са-

раднике и настављаче, Јована Ердџановића и друге. Само они који не виде значај оваквог капиталног остварења то не помињу у радној биографији, макар и најсажетијој, Јована Цвијића.

Док набраја особине људи динарског типа, у моравској Србији и другде, Цвијић каже:

„У овоме типу се осећа јака веза с природом и с претцима. Ни у једној другој зони нису људи тако блиски природи и срасли с природом као овде. Ово није народ ‘сит живота’, већ млад, свеже крви, изоштрених чула за природне појаве. Особито су развијени вид, слух, чуло мириса и смисао за оријентисање: нађу се ноћу и у великим шумама. Осећају шум и шапат природе, од клопотања извора и шуштања лишћа до подземних звукова и трепета, и то у њима изазива музику од осећања и жеља. Ови се утицаји нарочито примећују на женама“.

Тако је писао Цвијић и тако је сведочио. Зар нам се не отвара истина, док читамо или ослушкујемо његове речи, колико су нам сада друкчији живот, обичаји, насеља и писање о њима, на колико носталгичних начина долазе Цвијићева запажања? У оваквим приликама, у разговору о књигама које је обликовао, уредио и припремио, реч Јована Цвијића мора бити почетна.

Поздравну реч ће казати академик Владимир С. Костић, председник САНУ, и др Јелена Триван, директор и главни уредник „Службеног гласника“, а потом ће говорити академик Александар Лома, академик Часлав Оцић и Борисав Челиковић, приређивач објављених двадесет и девет књига едиције *Корени*, од 2011. до прошле године.

(Реч уредника Трибине)

М. В.

Владимир С. Костић

ПОЗДРАВНА РЕЧ

Данашња Трибина Библиотеке САНУ посвећена је *Едицији Корени* : српске земље, насеља, њорекло стјановништва и обичаји. Као фототипско издање радова Јована Цвијића и његових следбеника, чији је уредник и приређивач Борисав Челиковић, издата је у сарадњи Службеног гласника и наше куће у периоду од 2011. до 2016. године. Заправо, управо је 2016. година, година у којој је обележена 175-годишњица континуитета Српске академије наука и уметности, а у којој је посебно место имало обележавање 160 година од рођења Јована Цвијића,

једног од најзначајнијих научника и истраживача са ових простора, великог јавног радника, пред чијим нас опусом, а живео је непуне 62 године, хвата неверица. Значај подухвата који данас промовишемо бојим се да у овом тренутку и не разумемо довољно, сем што осећамо сигурност пред чињеницом да се тако чува један, и то капитални део његовог рада.

Желим на самом почетку да нагласим добру сарадњу коју Српска академија наука и уметности има са „Службеним гласником“ на различитим пројектима, али која при промоцији оваквих подухвата мора да се суочи и са закључком да и једни и други можемо боље. Ако ништа друго, морамо будућим шефовима било ког и било каквог рачуноводства стрпљиво објашњавати да се не може све мерити разликом зараде и трошкова, да не би били принуђени да у некој дужој и сложенијој временској секвенци прогласимо банкрот сопствене културе и цивилизације. То би тада био коначни банкрот. Мислим некако да је међу важнијим улогама Српске академије наука и уметности управо то да неке личности, места и времена сачува и протумачи. Цена неуспеха таквог подухвата су расцепи, црне рупе у колективном сећању, које нас у сусрету са реалношћу чине, мада не волим такве екстраполације, налик особама са парцијалном амнезијом, санесећањем за неке селективне епизоде или периоде живота, које потом ту празнину у сећању, ту празнину персоналног континуитета испуњавају сугестибилним конфабулацијама, уз озбиљну примесу депресије.

Обележавали смо годину Јована Цвијића са идејом да прикажемо нашој јавности макар обресе једне такве личности, а врло брзо и нехотице схватили да и сами мало знамо или нам је знање површно. Изговарајући се да кроз разне активности 2016. године информисамо нашу средину о овом великану, заправо смо и сами доста сазнавали и учили. Те исте године донели смо заједничку одлуку да по обрасцу који је успостављен за Јована Цвијића покушамо да осветлимо и друге великане, не само ове Академије, не само овог народа, рекао бих сасвим слободно и шире. У том смислу, 2017. година биће умногоме посвећена још једној фасцинантној личности наше историје, Стојану Новаковићу. То је дужност Академије. Али са Цвијићем смо започели овај наум и данашња промоција показује да он још увек, тај наш наум, није ни из далека завршен. Не могу, међутим, данас да не одолим а да не поменем да су се пред овим нашим искреним напором у неколико наврата испречила питања контроверзи, слободан сам чак да кажем историјских интрига везаних за јединствену личност Јована Цвијића. Држим да су евентуалне заблуде, па и грешке, привилегија људи великих замаха и идеја, а ада они који се нису упуштали у грех само-

сталног мишљења немају такав ризик. Уз то, туђе ставове, у туђим временима и обичајима, страшно је претенциозно гледати кроз наочаре данашњих схватања, а поготово не кроз више него ограничене и стерилне диоптрије новоуспостављене политичке коректности. Људи попут Јована Цвијића завређују много више од кратких присећања при пригодним годишњицама и прославама и на том сазнању примарно треба да се делом захвалимо и свим посленицима подухвата који данас промовишемо.

Јелена Триван

„СЛУЖБЕНИ ГЛАСНИК“ – ЧУВАР КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ

Дозволите да вас у име саиздавача едиције *Корени* – „Службеног гласника“, поздравим и најпре одговорим на питање откуда „Службени гласник“ у овој материји као настављач онога што су Јован Цвијић и САНУ започели пре 120 година.

„Службени гласник“ је основан некада давно као државно предузеће са задатком да штампа и објављује званичне прописе и законе. Са таквим описом посла било је то једно крајње бирократизовано предузеће у коме за креативни рад и подухвате од ширег значаја није било места. Неки од мојих претходника сматрали су да у „Службеном гласнику“ има и знања и воље да он заузме значајнију друштвену улогу и да од издавача закона постане место у коме се стварају и чувају вредности српске културе и науке.

Та идеја није увек наилазила на одобравање и често су се могле чути критике да „Службени гласник“ преузима улогу књижевног гласника која му никада није од државе додељена, а ми смо се марљиво и упорно трудили да оно што објављујемо и оно што радимо оправда улогу коју смо сами себи доделили, улогу чувара културне баштине.

Пројекти попут дигитализације *Новина сербских* доказ су томе. Године уложеног труда да једна мала државна кућа дође до сваког издања наших новина расутих по свету, од оних првих које је издао Димитрије Давидовић у Бечу, преко оних у којима је објављен Хатишериф, оних које је Влада у избеглиштву објављивала на Крфу, дале су за резултат да српски народ има прикупљену и дигитализовану правну и историјску грађу управо у „Службеном гласнику“.

Пројекат таквог карактера били су и *Корени*. У земљи у којој се олако заборавља и расипа културно и научно наслеђе, „Службени гласник“ је решио да у до сада 29 објављених књига представи истражи-

вање српских земаља, становништва и обичаја и врати у жижу научног истраживања оно што је давно започео Јован Цвијић са сарадницима.

Наиме, пре више од једног века, знаменити научник Јован Цвијић са својим сарадницима и ученицима започео је вековни подухват српске науке: антропогеографско испитивање српских земаља у склопу кога су истраживана насеља, порекло становништва и обичаји. Студије настале у склопу тог пројекта, објављиване у *Српском етнографском зборнику* Српске краљевске академије и данас су права библиофилска реткост коју поседује мали број институција, библиотека и појединаца.

Едиција *Корени* има за циљ да те студије поново врати у српску културу и то у изворном облику али на нови начин. Фототипијама се чува аутентичност првог објављивања и истовремено се научницима олакшава коришћење тих издања која су у научним студијама небројено пута коришћена као незаобилазна литература. С друге стране, писањем студија по предеоним целинама оне добијају на целовитости и садржају. Уз студије објављене у *Српском етнографском зборнику*, у *Коренима* су и оне објављене у другим издањима, које својим садржајем и приступом допуњавају претходне. У поговору сваке књиге указује се на релевантне студије и расправе објављене у последњих пола века, с намером да се заинтересованом читаоцу олакша даље проучавање завичаја и предака, односно корена.

Јована Цвијића, његове сараднике и САНУ спречили су ратови да у 10 година како су планирали истраже читав српски етнички простор. Касније, у новој заједничкој држави, Срби су се удаљили од својих корена тако да оно што „Службени гласник“ ради од 2010. без паузе до данас, јесте покушај враћања нације сопственим коренима, али и да се кроз описе средина у којима живе Срби изван граница обухвати читав етнички и културни простор.

На темељима онога што је започела САНУ настала је едиција *Корени*, а ја се надам да ћемо заједничким радом створити дела о којима ће се за 120 година причати и по којима ће нас потомци памтити.

Великих резултата нема без великог залагања појединаца. „Службени гласник“ је у последње 2 године добио 29 награда, од којих 2 за издавача године, а уредник едиције *Корени* Борисав Челиковић за приређивање ове едиције добио је специјално Признање „Миле Недићковић“.

Њему, свима вама, нашим *Коренима* и прецима захваљујем на ономе што данас пред собом имамо.

Александар Лома

ЦВИЈИЋЕВА НАСЕЉА

У доба моје младости у моме родном Ваљеву можда најтраженија књига био је осми том *Српској етнографској зборника* из 1907. године, четврти у серији *Насеља српских земаља*, у којем је објављена студија Љубомира Павловића „Колубара и Подгорина – антропогеографска проматрања“. Осим ужег читалачког круга који су чинили истраживачи и љубитељи завичајне историје и локалних старина, та књига имала је и ширу публику, јер је заинтересовани Ваљевац најпре у њој могао наћи податке о своме пореклу, које је Павловић забележио крајем XIX и почетком XX века по тада још живим а у међувремену избледелим или потпуно заборављеним породичним предањима. Налазе се у тој студији разне врсте података, између осталог, пописана микротопонимија појединих колубарских и подгорских села, што је мени лично користило у доба мојих научних почетака. Када сам средином седамдесетих година прошлог века, радећи за Ономастички одбор САНУ, обилазио села у горњој Колубари, укључујући Павловићеве родне Клинце, носио сам са собом списак имена која је у њима побележио Павловић. Највећи део њих могао сам тада још чути на терену и акцентовати, записао сам и подоста микротопонима којих код Павловића нема, али са друге стране понеки запис из „Колубаре и Подгорине“ већ се није дао проверити. Та историјска димензија, коју је тај спис био попримио за седамдесетак година свога дотадашњег постојања, у наредне четири деценије још је више, и несразмерно, нарасла, са замирањем и гашењем српских села, а самим тим и њихових локалних традиција. Павловићевим траговима, не само по Колубари и Подгорини него и по другим областима које је он антропогеографски обрадио – ваљевској Тамнави, Азбуковици и ужичком Подрињу, ужичкој Црној Гори – ишли су пре и после мене многи други, на пример, екипе археолога и историчара уметности које су раних педесетих година прошлог столећа обилазиле западну Србију, рекогносцирајући тамошње археолошке споменике и налазишта, на многа од којих је Павловић први указао. И није био само један Павловић, него многи трудбеници на том пољу, и не постоји само једна „завичајна библија“ каква је „Колубара и Подгорина“, њих је на десетине и оне покривају добар део српског, и не само српског, етничког простора; области које нису описане у серији *Насеља српских земаља* на неки начин су закинуте за ту врсту увида у своју прошлост (на пример, крајњи североза-

пад: Мачва, Поцерина, Шабачка Посавина и Шабачка Тамнава остао је бела мрља). Та велика и трајна серија од педесетак томова, издаваних током више од стотину година, преименована после Првог светског рата у *Насеља и њорекло сѣановнишѣва*, није збир појединачних прегнућа, већ дугорочан колективни подухват, чврсто утемељен и добро промишљен на прелазу из деветнаестог у двадесети век, када је млада српска наука ужурбано хватала корак са светском. У темељ тога подухвата златним словима уписано је име једног од великана који су у том општем полету предњачили, Јована Цвијића.

Како сви знамо, то није била прва ни једина Цвијићева заслуга; своје име у науци он је створио пре свега на пољима физичке географије и геоморфологије; но довољно рано и, може се рећи, у правом тренутку је, јасније него ико на овим просторима, сагледао нераскидиву спону која повезује земљу са људима који на њој живе, и тако понео часно име оца српске антропогеографије. За подручје обновљене српске државе до тада су постојали збирни описи на челу са Вуковим „Географическо-статистическим описанијем Србије“ у *Даници* за 1827, затим Каницове путописне студије из 1859–1868, Милићевићеве *Кнежевина Србија* из 1876. и *Краљевина Србија* из 1884, тротомна *Србија* Владимира Карића из 1887, али Цвијић је први схватио да истраживачи морају ући у свако српско село и почео је у разне крајеве слати са таквом мисијом своје сараднике. Није их слао неприпремљене ни голоруче; носили су са собом његова „Упутства за проучавање села у Србији и осталим српским земљама“ која је он написао 1896. а затим дорадио у *Анѣројѣоѣоѣграфским ѣроблемима Балканској ѣолуосѣирва*, објављеним 1902. Читајући их данас, можемо се само дивити споју теоријских промишљања и емпиријских знања из којег су она проистекла. Цвијићев сарадник, посетивши неко село, морао се осведочити о његовом географском положају, орографији и хидрографији, клими, карактеру земљишта, типу насеља, традиционалном градитељству кућа, њихових окућница и пастирских станова, забележити, ако постоје, приче и тумачења о имену села, али и све друге усмене традиције о постанку села, старинама у њему и пореклу тамошњих породица, детаљно описати начин привређивања становништва и нотирати евентуално присуство мањинских заједница (пре свега „влашких“ или „турских Цигана“). Све је ово, много подробније него што сам овде могао пренети, изложено у „Упутствима“, којима наоружани су Цвијићев сарадници, махом његови ученици, већином учитељи и гимназијски професори, кренули на терен. У наредним покољењима они су нашли своје следбенике (на пример, стопама већ помињаног Ваљевца Љубомира Павловића кренуо је његов син Радослав, узорно

описавши области Подибра и Гокчанице у околини Краљева). Сви су радили по освештаном цвијићевском обрасцу, који је у исходу давао грађу драгоцену за етнографа, фолклористу (због многих забележених локалних легенди), историчара, археолога, а не на последњем месту за језикословца, јер је свака студија пропраћена исцрпним индексима географских и породичних имена, али и термина коришћених у народном животу датог подручја, који су значајно обогатили два велика речника нашег језика, загребачки и београдски. Не верујем да има посленика на пољу изучавања српског народа и његове прошлости да није црпао из ове велике ризнице, каквом се мало који народ може поштити. Због свега тога су нам књиге из серије *Насеља* причињавале велику радост када их, већ као раритете, нађемо у некој антикварници. У мом стану оне испуњавају једну полицу библиотеке, већином трошне и полураспаднуте од многог читања. У међувремену су неке од њих прештампане (нпр. студије Јована Ердџановића о Старој Црној Гори и црногорским племенима; и Павловићева *Колубара и Подгорина* је као репринт издата у Ваљеву 1991), а онедавна све су доступне и на Интернету, додуше само као лакше или теже читљиве слике, без могућности претраге, понекад без индекса. Но прави одговор двадесет првог века на велико наслеђе које нам је оставило претходно столеће у виду серије *Насеља Српској етнографској зборника*, представља капитални издавачки пројекат *Корени*, који се већ десетак година одвија под кровом „Службеног гласника“ а под уредничком руком Борисава Челиковића. Данас смо се заправо окупили да говоримо о томе пројекту, његовим досадашњим резултатима и његовој будућности.

Последње две књиге серије *Насеља и њихово сјановништво* појавиле су се 2002. и 2005. године, не знам да ли ће изаћи још нека, али то не мења констатацију да та едисија припада прошлом веку. У овоме садашњем, који смо већ озбиљно начели, не можемо се надати продужетку онаквог теренског истраживања српских руралних средина каква је својевремено осмислио Јован Цвијић, а тако предано и истрајно спроводили његови последници. Неке хуманистичке дисциплине, као етнографија и дијалектологија, од свога настанка усмерене ка теренском прикупљању живе грађе, постепено постају историјске. Никако тиме не мислим да се оне гасе, већ се предмет њиховог изучавања, традиционални културни и језички варијетети, премешта из садашњости у прошлост. То нас суочава са потребом да се своде резултати досадашњих истраживања, при чему се за српску антропогеографију као стожер око којег једно такво заокруживање треба спровести нужно намећу Цвијићева *Насеља*. Колега Челиковић, историчар по образовању, аутор већег броја радова из историје родног таковско-руд-

ничког краја, то је добро схватио, узевши за окосницу едиције *Корени* монографске студије објављене у тој серији *Српској етнографској зборника* САНУ. Он, међутим, свој приређивачки посао није ограничио на репринтовање појединих наслова те серије. Урадио је нешто веома корисно, за шта му дугујемо захвалност; потрудио се да у свакој „носећој“ студији из *Насеља* у истом тому придода друге радове посвећене датој области, објављене углавном после, изузетно и пре ње. За већину њих није било лако знати, нити до њих доћи, јер су расути по периодици или објављени изван академских центара; неке је ваљало превести са страног језика. У поговорима сваком тому, Челиковић додатно указује на релевантне публикације која њиме нису могле бити обухваћене. Тако се склапа једна целина драгоцене за свакога ко се, из чисте знатижеље или из научних побуда, интересује за неки део наше земље. Много је лакше истраживати неку област кад за њу имате тако пробране и сабрале информације него што је то било раније, то сам лично искусио.

Едицију *Корени* отвара том са Цвијићевим програмским радовима, у другом тому су прештампане историјске студије о становништву обновљене Србије Тихомира Ђорђевића, трећи је новија синтеза о Србији Петра Влаховића, а онда са Гужом почиње низ томова посвећених појединим областима; географски, он описује лук од запада ка истоку па онда скреће на југ; најновија, 29. књига посвећена је Скопској Црној гори. Заокруживање српског етничког простора овом едицијом наставља се и још је далеко од краја; планирано је укупно 80 томова, који обухватају и области настањене Србима изван граница Србије, укључујући српске етничке енклаве у страном окружењу. Детаљније шта је досада урађено и шта се надаље планира, хоће ли бити дигиталног издања – о томе ће говорити сâм колега Челиковић, а ја ћу још само рећи нешто што од њега нећете чути. Да би се овакво нешто као едиција *Корени* замислило, започело и у томе истрајало треба више од добре идеје и личне амбиције – потребна је дубока посвећеност, каква је водила Цвијићеве сараднике блатњавим путевима и козјим стазама у забачена српска села док су била доступна само запрежним колима или пешице и пре него што је у њих дошао елементарни комфор градског живота. Да је живео пре сто година, и колега Челиковић вероватно не би пропустио да им се прикључи, тим пре што знам да је пасионирани планинар који познаје све шумске стазе по Руднику. Овако, омогућује нам да, засад у двадесет девет, корака обиђемо Србију онакву каква је некад била и каква више није, али не сме бити заборављена. У најширем смислу гледано, овом едицијом отворен је нови фронт у вечној људској борби против заборава. Њеном

уреднику, издавачкој кући „Службени гласник“ и Српској академији наука као суиздавачу упућујем честитке и искрене жеље да у своме подухвату не посустану, већ да га до краја спроведу.

Часлав Оцић

СВЕ ЈЕ (ВЕЋ) РЕЧЕНО!

Уважени председниче САНУ, поштовани часници и чланови Академије, колеге Вуксановићу и Лома, цењена директорко Службеног гласника госпођо Триван, господине Челиковићу, драги поштоваоци српске научне и културне баштине овом реченицом – СВЕ ЈЕ (ВЕЋ) РЕЧЕНО! – могао бих да отпочнем, али и да завршим своје излагање.

Речено је – у излагањима мојих предговорника, али и написано на страницама давно и недавно печатаних књига, часописа и новина.

Припремајући се за представљање овог капиталног подухвата, не много изненађен, открио сам да је о овом подухвату (готово) СВЕ РЕЧЕНО – на страницама ове едиције *Корени*, у *Лейојису Мајице српске* или у некролозима. На пример, у речима које је академик Милутин Миланковић као декан Философског факултета изговорио над одром свог присног пријатеља, ректора Београдског универзитета и председника САНУ Јована Цвијића:

„Од свих заслуга великих људи, најправедније бивају оцењиване заслуге на пољу науке, јер ту њихова дела не траже очевидаца, сведока и помагача него стоје у своме чистом, вечитом облику, на видiku свих нараштаја. И научна дела Јована Цвијића живеће и онда кад нас не буде више било, а биће по заслуги оцењивана и у далека потомства. У њима неће увенути ни једна мисао нити ће избледети иједно слово. И сама рана смрт Јована Цвијића није била у стању да самовољно умањи оно што је он хтео да створи, јер је огромни интензитет његовог рада већим делом надокнадио унапред оно што му године не донесоше. Он је не слушајући савете својих пријатеља и лекара, исцрпео до дна своју животну енергију на научном послу и на њему је одтињао. Дела његова остадоше, али се њиме угасио један живи пламен нашега целокупног просветнога рада, а Философски факултет, који је имао срећу и понос да Јована Цвијића броји међу своје чланове, задесио је његовом смрћу ненадокнадив губитак.

Он је наш факултет начинио метрополном научног рада југоисточне Европе. Кад га је требало формирати, регрутовати његове чланове и наћи праве таленте, он је свој широки поглед распростра по целом

Српству, и с ове и с оне стране Саве и Дрине и пружао своју руку свакоме заслужном. Кад је требало увести почетнике у строги научни рад, он их је помагао и васпитавао, а када је требало предузети какав колективни (данас би се рекло: тимски, Ч. О.) научни посао, он га је организовао и управљао њиме.

Зато Цвијићев дух не говори само из његових дела него оживљава и радове његове околине. Он је био један од војвода нашег научног рада, па као што храброст хероја прелази у срце оних који се уз њега боре, тако је он надахнуо самопоуздањем целокупну нашу науку.“

Где је данас наша наука (из области којима се Цвијић бавио) на светској научној сцени (или у јединственом европском истраживачком простору; или као паранаука у предаторским часописима)? Ко је данас у српској науци Јован Цвијић?

Можда ће неко овом питању приговорити малициозност, али као (тренутном) секретару Одељења друштвених наука САНУ, које броји само седам чланова, дужност ми налаже да искористим сваку јавну прилику да га поставим, јер у овом Одељењу нема ни једног антропо-географа, етнолога/антрополога, демографа, социолога, културолога итд. Можда су Цвијићи у институтима на старању САНУ? У другим институтима? На факултетима? У српској научној дијаспори?

Или је прошло – и у свету и код нас – време научних горостаса, умних и мудрих мислилаца, ренесансних ликова, стављених данас *ag akīa*.

Као што би то рекао Т. С. Елиот: „Они су припадали свом добу и они су мислили и писали своје доба“. (They belonged to their age and they thought and wrote their age).

New Age (у коме данас живимо), међутим, подразумева нову научну парадигму, нова правила игре, нови систем вредности, чак нову осећајност. У ствари, данас се у кризном (и посткризном) транзиционом амбијенту интензивирају и бурно преплићу процеси диференцијације и интеграције знања.

Mainstream „класичних“ (првенствено) друштвених наука (али не само њих) се у последњих неколико деценија растаче у више праваца.

Једни траже „прибежиште у методу“: квантофренијском формализацијом (а без нових идеја) они су развили софистициране технике истраживања, да би на крају – форма прогутала садржај.

Други су се дали у агитацију и пропаганду: идеолошка халабука разних експерата и „аналитичара“ постаје све јача у директној пропорцији с растућом производњом привида и (контролисано?) хаоса који малтене поприма предапокалиптичке размере.

Трећи зарађују лепе паре бавећи се геномиком ума: у јату разно-

врсних техника убеђивања, у највеће висине винула се та птица ругалица: користећи маштовито различите *caj ой* (psy op) технике, она се буквално подсмева – и то врло успешно – елементарном људском разуму.

А сви ти токови – изгледа – уливају се у општи океан релативизма и бесмисла.

Постмодерни релативизам не само да поравнава вредности него снажи и покушаје да се промени разлог постојања науке; њен циљ не би више био трагање за истином, већ развој толеранције, поштовање људских и мањинских права, помирење, добросуседски односи и слично; политичка коректност држи апсолутни примат над истинољубљем. У врху приоритетних циљева научне делатности јесте и максимизација профита (отуд пораст значаја маркетинга истраживачких радова, предаторских часописа, „демократизације“ вредновања резултата научног рада „лајковањем“ итд.). Инструментализација, негативна политизација и комерцијализација науке озбиљно доводе у питање њен опстанак. У одговору на изазове опште кризе (кризе смисла) у свету ври од нових (или рециклираних старих) идеја; на таласу интердисциплинарности, мултидисциплинарности, трансдисциплинарности (и постдисциплинарности) на (квалитетно) новим – проблемским, а не дисциплинарним – основама (ре)интегрише се савремено знање. (Пример: у ЕУ се докторати пишу и бране из природних наука, не из физике, хемије, биологије...).

У транзиционим смутним временима чини се да је најпрепоручљивије вратити се на (пра)почетак, на извориште. И ми имамо чему да се вратимо: наши корени су дубоки, а извор је бистар. То и чинимо: враћамо се онима који су српску науку подигли на европски и светски ниво. То чинимо овим издавачким подвигом и недавним достојним обележавањем сећања на Цвијића, а нешто пре тога и на Пупина и Миланковића. Повратак великанима науке, реактуелизацијом њихових дела, омогућавамо новим генерацијама да наставе на њиховим раменима своје научно дело, да се не врзмају око њихових чланака или колена као бледи епигони њихових идеја или паразити (Вук: „Мува орала волу на рогу стојећи“) на њиховом гигантском делу.

То је вишеструки повратак. Верујем да је то и повратак САНУ изворној мисији коју ће она, на осавремењен начин, и у 21. веку испуњавати.

На крају, изложићу се ризику да будем етикетиран као старомодан романтичар и патетични идеалиста, носталгичар (можда чак и патриота!) и одужићу дуг који сам најавио на почетку када сам ову едицију (*Корени: насеља, њорекло сѣановнишѣва, обичаји*) коју данас овде

представљамо навео као важан извор информације (срочене прецизно и лепо, у сваком случају боље него што бих ја то умео) о смислу и употребној вредности научноистраживачких радова какви су укоричени у *Коренима*. У 17. књизи те едиције (објављеној 2012) под насловом *Јаћодински округ. Белица*, на страни 250, Јован Мишковић (1844–1908), генерал, научник, културни прегалац, утемељивач многих институција, на пример, Српског археолошког друштва, почасни члан Српског лекарског друштва; редовни члан Српског ученог друштва (Одбора за науку јестаственичке и математичке) од 1875, прави члан Српске краљевске академије (Академије друштвених наука) од 1892, председник СКА од 1900. до 1903, секретар Академије друштвених наука СКА од 1906. до 1908. на почетку *Географско-историјске слике Јуор Планине* цитира (академика) Јована Драгашевића (1836–1915), војног географа, историчара и књижевника: „Ко не познаје своју земљу, тај је никад не може волети од срца.“ И наставља једноставним речима које *новим* Србима могу звучати анахроно.

„И заиста да ли се може поштовати оно што се не познаје, да ли се може волети нешто, што се не види? Никако! Радити за свој народ корисно, може само онај члан његов који га разуме. Љубити своју отаџбину може само онај син који је и познаје.

Ово је тако светла и велика истина, да вреди за све народе на свету, без икаква изузећа; а утолико више вреди за нас Србе који имамо тако лепу отаџбину и у њој тако честит народ. Наша земља има све географске и климатске услове да буде богата и обилна; наш народ има све особине да буде образован и чувен, како на пољу технике и хуманости тако и на попришту славе и срчаности. О томе сведоче трагови културе наших предака који се на сваком кораку откривају; то тврде наше народне песме и наша историја да се вазда јуначки лила српска крв не само за Србију него и за цивилизовану Европу.

Нама, Србима, нужно је и више патриотизма, и више оданости и љубави према своме народу и отаџбини, него другима, јер нас мало има. Само великом љубављу и чврстом везом за све своје у стању ћемо бити да надокнадимо мали број, и да не само одржимо што имамо, него и да довршимо што смо започели.

Да се зближимо и одушеavimo за сложни рад, треба да се добро познајемо¹ – да свој народ и земљу љубимо. Ништа није прече него себе познати. Млади нараштаји, нарочито школована омладина, треба највише да обрати пажњу на проучавање своје отаџбине и свога на-

¹ То се односи и на САНУ. Зато: мултидисциплинарни, међудодељењски, пројект „Будућност Србије“ (В. Глас CDXXVI Одељења друштвених наука, књига 32, САНУ, Београд 2016, стр. 225–263).

рода. Путовањима за време школских одмора, не само да би очврсло тело услед физичких напора, него би се дух напојио свежим и једрим мислима о своме народу и земљи, које би се на самоме извору посисале, и које би за душу прирасле.

‘Попети се — вели Драгашевић² — на српску планину значи, снагом своје властите моћи бацити поглед на један део српског земљишта, на коме нам браћа живе, а не познајемо га; значи загледати истинским очима у лепоту свога завичаја, који нам душу обузима, а не знамо га; значи, озбиљно разгледати прилике, у којима наш народ живи, које такође не познајемо; најпоследње значи, самом себи протумачити, за што постојбину своју волимо и волети морамо.’“

Дакле: Све је (већ) речено! Или можда тек долази време када ће се (изнова) морати све рећи.

Борисав Челиковић

О ЕДИЦИЈИ *КОРЕНИ* – РЕЧ УРЕДНИКА

Српски етнографски зборник, утемељен пре 120 година у Српској краљевској академији, препознат је у нашој науци и култури као незаобилазан извор за антропогеографска, етнографска, географска, историјска, језичка и друга проучавања. Концепцијски је утемељен почетком прошлог века при Географском заводу Велике школе, под руководством Јована Цвијића и његових сарадника Јована Ердељановића, Тихомира Ђорђевића и Веселина Чајкановића. Био је то пројекат истраживања насеља, порекла становништва и обичаја српског народа, чији су резултати у облику студија објављивани првенствено у *Српском етнографском зборнику* Српске краљевске академије, али и као појединачне студије и монографије или прилози у периодичним публикацијама. Замисао је била да се у временском раздобљу од десетак година истражи читав српски етнички простор, што би на једној страни омогућило да се на основу објављених студија и грађе наставе даља истраживања и врше релевантна поређења, а на другој страни да се забележе народно знање и обичаји који су се у складу са технолошким развојем и културолошким потребама мењали или потпуно нестајали. Остварење овог циља спречиле су објективне околности,

² Јован Драгашевић, „Планине по Хомољу: из путовања по Србији“, *Летопис Мајице српске* 45, 116 (1874): 88.

прво балкански ратови, затим Први светски рат у коме је уништена готово сва необјављена грађа, али и неке одштампане студије и атласи са картама, фотографијама и скицама које су пратиле првих шест књига едиције *Насеља српских земаља*. Уследило је потом формирање југословенске државе и у складу с државном идејом југословенства пројекат је настављен, а назив основне едиције *Насеља српских земаља* преименован у *Насеља и порекло сјановништва*. Смрт Јована Цвијића 1926. године није зауставила рад и истраживања, које су наставили његови сарадници и ученици. Поновни прекид донео је Други светски рат, после кога је Академија наставила рад на едицији, пре свега захваљујући раније спроведеним истраживањима и ентузијазму појединих научника. Нови идеолошки оквири наметнули су да се у неколико књига *Зборника* нађе партизанска традиција НОР-а, што је у значајној мери пореметило његову првобитну концепцију. Интензитет проучавања насеља и порекла становништва на Цвијићевим начелима јењавао је и угасио се са смрћу Миленка С. Филиповића и Јована Ф. Трифуноског. Ово не значи да су истраживања престала, она су настављена, само другим научним методама и са другачијим циљевима.

У *Српском етнографском зборнику* од 1895. до 2005. године објављена је 101 књига, у четири едиције: *Насеља српских земаља*, од 1922. *Насеља и порекло сјановништва* (47 књига), *Животи и обичаји народни* (38 књига), *Српске народне умотворине* (6 књига) и *Расправе и трага* (10 књига). Прва књига садржавала је студију Милана Ђ. Милићевића „Живот Срба сељака“, а последња – „Завође“, Неђељка Паовице.

Књиге *Српског етнографског зборника*, посебно оне из едиције „Насеља“, постале су већ током последње четвртине прошлог века права библиофилска реткост, тако да се започело са њиховим појединачним објављивањем у чему углавном није било систематичности и доследности. Тако, на пример, у узорно уређеној књизи „Кучи, Братоножићи, Пипери“, у којој су у репринту објављене студије Јована Ердељановића о овим племенима, коју је издавачка кућа „Слово љубве“ објавила 1981. године, нису објављене карте и фотографије из атласа који су пратили прво издање ових студија. Исто се десило и приликом концепцијски добро осмишљеног издања студија о предеоним целинама у Црној Гори, подгоричког „ЦИД-а“. Суштински, *Српски етнографски зборник* визионарски је замишљен да буде целина која обухвата читав српски етнички простор, у коме су предели само фрагменти јединственог мозаика, и он само као такав има пуни смисао постојања. Наиме, суштина је у томе да су српски ентитет током последњих векова обележиле сталне сеобе које је Јован Цвијић

назвао метанастазичка кретања, утврдивши њихове узроке и последице (Насеља, 12, 1922).

Илустроваћу ово на примеру своје породице. У свом месту рођења, село Лозањ у пределу Такова, забележио је Челиковиће Миленко Филиповић у студији „Таково“ (Насеља, 36, 1960) са назнаком да су по породичном предању дошли од Босне. Налазимо их у селу Заовине поред Дрине у студији „Соколска нахија“, Љубе Павловића, који бележи да се предак Јездимир Челик доселио из Тепаца, села у кањону Таре, испод Дурмитора, и да су од њега постали Јездићи и Челиковићи (Насеља, 26, 1930), од којих су се неки одселили и у Ужичку Црну гору, околина Косјерића (Насеља, 19, 1925). Траг даље у прошлост води ка предеоној целини Дробњака коју су описали Светозар Томић (Насеља, 1, 1903) и Андрија Лубурић (студија објављена ван едиције). Тако долазимо до неколико векова дубоких породичних корена, забележених у четири књиге насеља. Ако бисмо трагање наставили за претке по линији мајке, баке и тако даље, потребно би било користити још на десетине књига Едиције.

Размишљајући о концепцији нашег издања, првобитно смо замислили да објавимо само студије о насељима и пореклу становништва. Ипак смо одлучили да оне буду допуњене и студијама и прилозима о начину живота и обичајима, пошто се на тај начин добија комплетна и заокружена слика предела на једном месту. У *Српском етнографском зборнику* студије су објављиване по реду како су пристизале, тако да су у једној књизи биле једне поред других студије које се односе на удаљене крајеве. На пример, у другој књизи *Насеља*: Љубићска села, Врањска Пчиња, Млава, Левач, Васојевићи, Вишеградски Стари Влах и Околина Београда. Ми смо данас били у могућности да студије другачије групишемо и да свака књига представља једну целину, или више њих које су наслоњене једна на другу, и које имају доста сродног и заједничког. Сматрали смо да уз студије о појединачном пределу, објављене у *Српском етнографском зборнику*, треба објавити и монографије, чланке и прилоге из других публикација које се на тај предео односе и то посебно оне објављене у XIX веку, које доносе прве историјске и етнографске записе, са пратећим картама, фотографијама и скицама.

Ова концепција представљена је почетком 2010. године тадашњем директору „Службеног гласника“ Слободану Гавриловићу, који се с њом сложио препознавши вредност и значај, дајући безрезервну подршку реализацији пројекта, као једног од приоритета у издавачкој продукцији „Гласника“. Са Српском академијом наука и уметности склопљен је уговор о саиздаваштву. За три године припремљено је

25 књига библиотеке, од којих је до краја 2012. објављено 24, док је двадесет пета светлост дана угледала средином наредне године, али као самостално издање „Гласника“, без учешћа САНУ. У припреми ових 25 књига активно је учествовао саветима и сугестијама, недавно преминули професор Петар Влаховић, редовни члан ЦАНУ. Рад на библиотеци настављен је 2015. године, када је нови директор „Гласника“ Јелена Триван, обновила саиздавачки уговор са САНУ и те године објављена је једна, а прошле 2016. године три књиге.

У 29 књига библиотеке *Корени* објављено је 215 студија са више од 50 карата у прилогу, на више од 22.000 страна, у којима се налазе подаци о 2.186 насељених места. Прве три књиге су општег типа. Основу прве књиге *Насеља српских земаља* чине студије Јована Цвијића које на једној страни представљају темељ на основу кога су вршена истраживања, а на другој синтезу антропогеографских кретања на Балкану. Друга књига *Насељавање Србије* доноси грађу и студије Тихомира Ђорђевића о насељавању Србије у доба кнеза Милоша Обреновића и још неколико студија других истраживача које су важне за ову тему. Трећа књига, *Србија*, доноси јединствену етнографску синтезу Србије Петра Влаховића, написану у основи на грађи из *Српској етнографској зборника* и потоњих истраживања. Књиге од четврте па надаље посвећене су предеоним целинама. Пошли смо од централне Србије за коју можемо рећи да представља сабирни центар српског етноса у нововековној историји. Ређају се књиге: 4. *Гружа*; 5. *Лејеница*; 6. *Таково*; 7. *Ужички крај* (са студијама о Ужичкој Црној гори и Златибору); 8. *Драгачево*; 9. *Качер*; 10. *Јасеница*; 11. *Околина Београда и Смедерева* (Врачарски срез, Околина Београда, Смедеревско Подунавље и Јасеница, Космај и Панчевачки рит); 12. *Руднички округ, Рудничка Морава*; 13. *Шумадија, Шумадијска Колубара*; 14. *Ваљевска Тамнава*; 15. *Колубара и Подгорина*; 16. *Средње Подриње, Јагар и Рађевина*; 17. *Јајодински округ, Белица*; 18. *Левач и Темнић*; 19. *Поморавље Велике Мораве, Ресава, Кучај*; 20. *Млава, Хомоље, Звижд*; 21. *Пореч, Непојинска крајина и Кључ*; 22. *Црна Река*; 23. *Тимок, Заглавак, Бујак, Сврљић*; 24. *Алексиначко Поморавље, Бања, Голак*; 25. *Галипољски Срби*. Ова књига сабира студије о српској енклави која је насељена на полуострву Галипоље у Турској, средином XVI века, где су Срби живели до Првог светског рата, када су се вратили у матицу и када су насељени у варошицу Пехчево у источној Македонији, где их има и данас; 26. *Пиротски крај*; 27. *Власина и Крајиније*; 28. *Пчиња*; 29. *Црна Гора и Моравица*. У Поговору који прати сваку од књига Библиотеке *Корени* дате су биографије аутора прилога, резултати пописа становништва по местима 1948–2011. и преглед истраживања те пре-

деоне целине до данас који доноси и по неколико стотина библиографских јединица.

До сада објављене књиге обухватају средишњи простор Србије, оивичен рекама: Дрином на западу, Савом и Дунавом на северу, Тимоком на истоку и Пчињом на југу. Нису објављене књиге о предеоним целинама северно од Саве и Дунава, затим о онима јужно од Западне Мораве, у сливовима Лима, Ибра, Јужне Мораве и Дрима, а које се налазе у данашњим границама Србије. У припреми за ову и наредну годину су студије о предеоним целинама Косова и Метохије. Тридесета књига библиотеке донеће Цвијићева антропогеографска истраживања Старе Србије и Македоније, затим следи књига о Косовском Поморављу. У „Гласнику“ је у току превођење са француског језика докторске дисертације академика Милисава Лутовца, *Метохија*, одбрањене на Сорбони и објављене у Паризу 1935. године, и студије *Стара Србија и Албанија*, Ивана Степановича Јастребова, руског конзула у Призрену и Солуну, објављене на руском језику у Споменику СКА 1904. године.

Више од трећине посла је урађено. План је да после књига о предеоним целинама данашње Србије, у наредних тридесетак књига прикупимо и објавимо студије о предеоним целинама у Хрватској, Босни и Херцеговини, Црној Гори, Македонији, Грчкој, Румунији, Мађарској, Словачкој, Украјини, Словенији и Италији, у којима Срби живе данас или су некада живели. Тако ће у једном корпусу од око 80 књига бити обухваћен српски етнички простор са најзначајнијим написаним студијама о насељима, пореклу становништва и обичајима.

Ова библиотека не може променити историјске токове и процесе који су се догодили или ће се догађати, она не може вратити потомке у завичаје предака, не може зауставити замирање српских села, али може оставити траг о постајању и трајању, указати на корене. Она је оставштина за будућност потомцима да знају ко су, шта су и одакле су.